

Tekst i fotografije su reagiranje na tekst gospodina Drage Štokića „Mjesta stradanja hrvatskih vojnika na kraju II. svjetskog rata i u poraću u Požegi i bližoj okolic
i
“.

Tijekom Drugoga svjetskog rata, i neposredno nakon njegova završetka, dio pripadnika savezničkih vojnih formacija, u manjim ili većim razmjerima, izvršio je brojne teške zločine osvete diljem Europe za brutalne zločine nacističkih i fašističkih te kvislinških formacija. Sjetimo se vojno neopravdanih savezničkih bombardiranja njemačkih gradova tijekom rata i masovnog stradanja civila koji su ondje živjeli. Civilni su masovno stradali i nakon odluke američkog predsjednika Trumana o bacanju atomskih bombi na japanske gradove.

Ti njemački i japanski civili bili su sasvim sigurno neviniji od većine vojnika NDH i njihovih civilnih suradnika koje su ubili vojnici Jugoslavenske armije na području Požeške kotline nakon 21. travnja 1945. godine. O tome je prije nekoliko dana naš sugrađanin Drago Štokić napisao zanimljiv tekst i objavio ga pod naslovom „Mjesta stradanja hrvatskih vojnika na kraju II. svjetskog rata i u poraću u Požegi i bližoj okolic“. O zločinima antifašističke osvete i komunističke represije na području Požeške kotline, Hrvatske i cijele Jugoslavije nije moguće govoriti i pisati, a da pri tome zanemarimo europski i svjetski kontekst te niz vrlo složenih uzroka koji su doveli do tragičnih zbivanja o kojima je pisao i gospodin Drago.

Ubijeni vojnici NDH, o kojima je pisao požeški publicist Štokić u navedenom tekstu, bez izuzetka, dakle svi, borili su se do kraja Drugoga svjetskog rata na strani najvećeg zla u povijesti čovječanstva, a to je nacizam. Bili su ratni saveznici nacističkoj Njemačkoj na čelu s Adolfom Hitlerom. To nipošto ne znači da su svi bili zločinci. **Nisu!** U razdoblju od 1941. do 1945. godine oružjem su branili ustaški režim koji je odveo u smrt, prema demografu Vladimiru Žerjaviću i nizu drugih relevantnih autora, blizu 300 tisuća civila diljem NDH.

Mnogi vojnici NDH sudjelovali su u masovnim zločinima i represiji nad civilnim stanovništvom Požeške kotline. Taj nezapamćeni teror trajao je pune četiri godine. Na razne načine, ustaše i njihovi suradnici odveli su u smrt, prema podacima Milana Radovanlije, sveukupno 4 864 muškaraca, žena, djece i staraca s područja Požeške kotline **uključujući i dotjerane u požeški kraj**. Utvrđen je identitet 2 644 muškaraca, žena i djece s područja Požeške kotline. Smatram da je te podatke moguće korigirati. Riječ je o djelomičnom popisu koji treba provjeriti te eventualno revidirati i dopuniti. Tijekom ustaškog režima život je izgubilo, prema spomenutom autoru, ukupno 1 884 partizana i partizanki Požeške kotline te drugih krajeva koji su stradali u Zlatnoj dolini. Od toga je broja 920 partizana i partizanki iz požeškoga kraja.

Ustaški zločini nad civilnim stanovništvom tijekom Drugog svjetskog rata glavni su uzrok zločina osвете koje je dio vojnika Jugoslavenske armije počinio nad dijelom pripadnika oružanih snaga NDH te njihovim civilnim, stvarnim i navodnim, suradnicima. Međutim, bez obzira na okolnosti koje bi svaki nepristran sud uzeo u obzir, riječ je o zločinima koji su mrlja antifašističkog pokreta u Hrvatskoj. Nju pojedini lijevo orijentirani hrvatski intelektualci nisu u stanju realno sagledati i osuditi. Situacija nije jednoznačna, kakvom je prikazuju lijevi i desni ekstremisti, koji su potpuno slijepi za sve što nije isključivo crno ili bijelo.

Vrlo brzo poslije uspostave svoje vlasti, ustaše su započeli s masovnim terorom nad civilnim stanovništvom Požeške kotline. Mnogi građani koji su s oduševljenjem dočekali proglašenje NDH, već su tijekom 1942. godine postali suradnici partizana. Više uglednih požeških obitelji bile su na strani partizana, poput nekoliko članova obitelji plemenitih Kraljevića i čuvenog Leona Cirakija. Međutim, niz uglednih Požežana do kraja rata bili su odani vlastima NDH. Podaci o tome dobro su poznati lokalnim povjesničarima i publicistima koji su istraživali zbivanja u požeškom kraju tijekom Drugog svjetskog rata.

Ovdje ću navesti samo nekoliko u nizu masovnih ustaških zločina nad stanovnicama i stanovnicima Zlatne doline i dotjeranima u požeški kraj. Bez jasne svijesti o ustaškim zločinima

nije moguće analizirati zločine antifašističke osvete o kojima je pisao gospodin Drago Štokić. Riječ je o uzročno-posljedičnom odnosu. Dana 26./27. kolovoza 1941., prema rezultatima istraživanja Miodraga Bjelića, ustaše su ubili 438 civila u požeškom sabirnom logoru. Ubijanje nepoćudnih građana Požege započelo je već tjedan dana nakon uspostave NDH. Imovina tih građana pljačkana je i uništavana. Već 18. travnja 1941. godine ubijeni su umirovljeni senator Ljubomir Jovanović, učitelj Ivan Trdić, njegov kolega Mirko Ivanović i pravoslavni svećenik Pantelija Landup. Od travnja do polovice kolovoza 1941. godine ustaški su vojnici ubili 143 civila srpske narodnosti s područja Požeške kotline. Napominjem da tada nije bilo partizana u požeškom kraju.

Dana 14. kolovoza 1942. godine u selu Pavlovcima ustaše su dotjerali i odveli u smrt 97 muškaraca i dvije žene. Dva dana kasnije u selu Soboštini ustaše su ubili **1 368 žena, djece i staraca**

, a od toga je

1 096 bačeno u seoske bunare

. Među tim žrtvama bile su 954 žene i 142 djece.

Da

,
142 djece

! (Prijepis zapisnika o ekshumaciji žrtava iz Soboštine i fotografije ekshumiranih tijela pronašao sam u privatnom arhivu dr. sc. Dane Pavlice. Originalnu verziju spomenutog zapisnika nisam vidio, ali potrudit ću se pronaći ju i provjeriti podatke. Na spomeniku u Soboštini naveden je podatak da je od 1 368 ubijenih srpskih civila bilo pedesetoro djece. Taj podatak, od 1 368 ubijenih, naveli su gotovo svi autori koji su pisali o zločinu u Soboštini: katolički svećenik i povjesničar dr. sc. Josip Buturac (Požeški leksikon 1977., s. v. Soboština, str. 286.), dr. sc. Slavica Garonja, Srećko Ljubljanović, Antun Petković (Požeški leksikon 1977., s. v. Soboština, str. 286.), Đuro Stanković Janko, Antun Borivoj Zarić i niz drugih. Povjesničar i publicist Dane Pavlica jedini je, referirajući se na spomenuti zapisnik, navodio zastrašujuću brojku od 1 096 bačenih u seoske bunare. U tom ustaškom zločinu, prema mojim saznanjima, nisu sudjelovali njemački vojnici, a to su pojedini povjesničari i publicisti navodili u tekstovima. Većina stradalih u Soboštini bili su prognanici s Kozare te 246 osoba iz požeškog kraja. Dana 19. ožujka 1943. godine ustaše i njemački vojnici ubili su 304 muškaraca, žena i djece te 25 partizana oboljelih od tifusa. Bilo je to na Leštatu, nedaleko od sela Kamenski Vučjak. To je samo nekoliko primjera masovnog stradanja stanovnika požeškog kraja i dotjeranih na to područje u doba NDH. O tim zločinima pisali su autori koje sam naveo na kraju teksta. Postoje objavljena pisana svjedočenja preživjelih. I u ustaškim dokumentima navedeni su neki od podataka o ubijanju civila. Primjerice u jednom dopisu, upućenom nadležnim organima vlasti NDH u Zagrebu, stoji da su u požeškom logoru nakon napada zatočenika na stražare „ustaše pobili svih 400 zatvorenika“ (

Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji 1 - 1941. godina

, Historijski arhiv u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod, 1962., dokument 78, str. 117.). Original toga dokumenta tada (1962.) bio je pohranjen u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu, a mikrofilm u tadašnjem Historijskom arhivu u Slavonskom Brodu. Prema Miodragu Bjeliću, kao što sam već naveo, riječ je o 438 ubijenih.

Većinu ustaških vojnika, sudionika navedenih i drugih zločina, uglavnom bez suda, ubili su vojnici Jugoslavenske armije nakon 21. travnja 1945. godine. Taj zločin kao pojedinci i društvo moramo jasno osuditi. Ne možemo ga izjednačiti sa stradanjem nevinih kojih je bilo na objema stranama, ali u različitim razmjerima. Među žrtvama antifašističke osvete u Požeškoj kotlini bilo je poraženih vojnika NDH i njihovih civilnih suradnika koji nisu skrivali ničiju smrt ili stradanje tijekom rata.

Treba naglasiti da su vojnici NDH, četnici i pripadnici drugih kvislinških oružanih formacija, ukoliko nisu počinili zločine, mogli pristupiti redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda i nekoliko mjeseci prije završetka rata. Mnogi su tu mogućnost iskoristili i vratili se kući kao pobjednici. Većina njihovih donedavnih suboraca, a sada neprijatelja, ostala je na drugoj strani. Dio njih izginuo je pružajući uzaludni oružani otpor vojnicima Jugoslavenske armije čak sedam dana nakon kapitulacije Njemačke i završetka Drugog svjetskog rata u Europi. Prema Vladimiru Žerjaviću i nizu autora, oko 50 tisuća vojnika NDH (većinom ustaša – pr. V. T.) i njihovih civilnih suradnika, život su izgubili kao žrtve osvete pobjednika nad poraženima diljem Slovenije, Hrvatske i drugih krajeva Jugoslavije. (Riječ je o fenomenu Bleiburga i Križnog puta.) Tako su podijelili tužnu sudbinu svojih ratnih saveznika diljem Europe i svijeta. Riječ je o tragediji velikih razmjera. Tijekom rata ustaše i četnici bez milosti su ubijali zarobljene partizanke i partizane te njihove suradnike. U posljednjim mjesecima rata, te tjednima nakon njegova završetka, mnoge od njih snašla je slična vrlo tragična sudbina. Dio njih nipošto nije zaslužio smrt kao kaznu. Mnogi od njih život su izgubili bez pravednog suda koji su ranije i sami uskraćivali svojim zarobljenicima. Međutim, većina zarobljenih pripadnika oružanih snaga NDH ipak se živa vratila kući. Postali su lojalnim građanima socijalističke (komunističke) Jugoslavije. Mnogi vojnici Jugoslavenske armije, poginuli u borbama koje su trajale sedam dana nakon kapitulacije nacističke Njemačke i završetka Drugog svjetskog rata u Europi, jer ustaše i četnici nisu htjeli odložiti oružje, nikada se nisu vratili svojim kućama. I oni su imali majke, sestre, bake, djevojke...

Ovom prilikom svim potomcima stradalih civila i vojnika izražavam suosjećanje bez obzira čija im je ruka oduzela život. Neka im u vječnosti bude ljepše nego na ovome svijetu. Siguran sam da većina njih ne bi željela da njihova tragedija postane uzrok novih sukoba u Hrvatskoj. Moramo stvoriti ozračje da u duhu demokracije i kršćanskih vrijednosti, mirno i bez negativnih emocija, pošteno istražujemo te otvoreno i argumentirano razgovaramo o tim problemima. To je naš dug prema svim žrtvama, bez obzira na kojoj su strani izgubile život. Nemojmo nikome oštro suditi. Svatko ima pravo na vlastiti stav pa i na zabludu, ako tom zabludom ne šteti bližnjima. Takve teme izvršni su test naše kulture dijaloga i tolerancije. O njima nikada nećemo imati jedinstvene stavove. U tome ne vidim problem. Važno je stvoriti ozračje u kojem će naše građanke i građani potpuno slobodno izražavati različite stavove u dijalogu s drugima. Nadam se da su represivna vremena verbalnog delikta iza nas.

Uz dužno poštovanje prema iskrenim entuzijastima, smatram da tako težak posao ipak trebaju raditi povjesničari. Riječ je o kompleksnim problemima koji zahtijevaju primjenu složene znanstvene metodologije, načela multiperspektivnosti uz interdisciplinarni pristup i jasno razumijevanje uzročno-posljedičnih odnosa te vremenskog konteksta. To su ponekad „teški zalogaji“ iskusnim znanstvenicima. Onima koji se ipak usude upustiti u takvu neizvjesnu avanturu, a nisu povjesničari, želim puno uspjeha. Istraživanje povijesti nekog športskog društva i zločina nije moguće usporediti. Gospodinu Dragi Štokiću treba uputiti riječ pohvale za otvorenost, dobre namjere, marljivost i volju. Želim mu uspjeh u radu i svako dobro. Neka bude ustrajan u svojim ciljevima.

Podatke koji se odnose na Zlatnu dolinu iznosio sam temeljem objavljenih i neobjavljenih izvora koje sam godinama skupljao te radova iz pera Miodraga Bjelića, Josipa Buturca, Srećka Ljubljanovića, Dane Pavlice, Antuna Petkovića, Đure Stankovića Janka i Antuna Borivoja Zarića. O raznim problemima vezanim uz Drugi svjetski rat na području Požeške kotline razgovarao sam sa, sada već pokojnima, Miodragom Bjelićem, Jozefinom Brozović, Katom Burcar, Dragom Franićem, Rajkom Grujićem, Dušanom Janoševićem, Đurom Marićem, Milanom Radovanlijom, Vladimirom Vugrincem i drugima. Oni su, svatko iz svoje perspektive, kazivali o vlastitim saznanjima, iskustvima i traumama. Izvorima i literaturi, a posebno usmenim kazivanjima, treba kritički pristupiti. Povjesničari znaju kako se to radi. U protivnom je moguće stvoriti iskrivljenu sliku prošlosti koja vodi u nova zla i ubijanja.

Mojim sunarodnjacima, Hrvatima i Hrvatima, poručujem da čuvamo ugled Republike Hrvatske i hrvatskoga naroda. Da bismo to uspješno ostvarili moramo bez rezerve osuditi monstruozne zločine koje su učinili najgori pripadnici našeg naroda, a to su nedvojbeno bili mnogi, ali ne ni približno svi, ustaški vojnici. I u redovima ustaške vojske bilo je prihvatljivih i dobrih ljudi.

Ako sam ovim uvrijedio nečije osjećaje, traume i nezacjeljene rane, ispričavam se! To mi nipošto nije bila namjera. Čuvajmo sjećanje na sve žrtve bez obzira na to tko im je oduzeo život, ustaše, četnici, partizani... To nam je ljudska, kršćanska, građanska i patriotska dužnost. Najgore što im možemo učiniti je licitacija brojem stradalih, manipulacija spornim podacima te predimenzioniranje „svojih“, a umanjivanje „njihovih“ žrtava. **Sve su to naše žrtve**, one iz Sloboštine kao i one o kojima je pisao gospodin Drago.

Počivali u miru Božjem! Slava im! Vječan im spomen!

Naglašavam da ovo nije znanstveni rad.

Vinko Tadić, prof.,

doktorand moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Fotografije su s ekshumacije iz 1947. godine. Riječ je o 1 096 srpskih civila (954 žene i 142 djece) koje su ustaše 16. kolovoza 1942. godine bacili u seoske bunare u Sloboštini. Te fotografije pronašao sam u privatnom arhivu pokojnog dr. sc. Dane Pavlice. Poslane su mu iz tadašnjega Arhiva Hrvatske 1989. godine.

